

Att återskapa en kultur- och bildskatt

Jakten på vykort från förlaget F.W.H. & Co

I mitten av januari 2003 skickade jag följande efterlysning till Lasse Stenberg, förvaltare av Sveriges främsta samlingsplats för vykortssintresserade "Gamla vykort" www.gamlavykort.nu.

"Bilderna visar tre kort i en lång vykortsserie som förlaget F.W.H. & Co. gav ut med start i början av 1902. Adressidan har en bård av posthorn eller klöver. Korten förekommer i både svartvitt och färg (ovanligt). Det högsta nummer jag sett är 1011 som avser Gustav II Adolf Torg i Stockholm. Det tidigaste stämplade är från februari 1902. Det är ovanligt med stämplade efter 1903.

Jag samlar på Gotlandsvykort. I serien med F.W.H. & Co. finns Gotlandskorten från 117-146. Nr 139 har jag och andra samlare av Gotlandsvykort hittills inte lyckats finna. Förutom grundmotiven kan korten variera på många olika sätt. I praktiken bör de 30 Gotlandskorten åtminstone kunna ge cirka 200-300 varianter.

Min efterlysning gäller följande information om förlaget:

Vad betyder beteckningen F.W.H. & Co.?

Var fanns firman?

Vad hände med förlaget?

Historien om serien. Hur den kom till? Initiativtagare etc. Om alla korten i serien gick att köpa över hela landet, dvs hur marknadsföringen av serien gick till.

Olika nummer och vad de föreställde (inkl uppgifter om kortens färg, posthorn/klöver, datum).

Särskild efterlysning vad gäller nr 139 som förmodligen visar ett motiv från Gotland.

Finns det fler som samlar denna serie?

Jag tar med tacksamhet mot alla tips!"

No. 117. Visby.

No. 137. Visby. Burmeisterska Huset.

No. 377. Göteborg. Viktoriagatan.

I denna artikel beskriver jag det dektivarbete som efterlysningen startade. Jakten på FWH & Co ger i sig en strategi för att återskapa olika vykortsserier. I ett sådant arbete har Internet en stor betydelse genom att där kan alla bidra med sina samlingar till att skapa gemensamma databaser över vykortsserier. I en kommande artikel ska jag beskriva serien.

Lasse la ut efterlysningen på ett sätt som gjorde att alla som besökte hans webbsida direkt såg efterlysningen. Lasse införde också en speciell plats på www.gamlavykort.nu där en förteckning över såväl serien med bilder kunde växa fram som namn på de personer som lämnat tips.

Jag kunde i det läget inte drömma om det gensvar som vykortssintresserade, -samlare, -köpare m fl visade denna uppmaning. Det verkar som om många har funderat över serien som har en speciell karaktär. Sedan efterlysningen gick ut har jag ägnat stor del av fritiden åt FWH & Co-serien. Lasse har haft mycket att göra med att lägga in alla bilder som vi fått vetenskap om. Det verkar nästan som om det blivit en sport bland många att försöka få serien komplett med bilder.

Även om vi i början av november 2003 har identifierat över 600 kort i serien är det fortfarande en bra bit kvar med att identifiera serien i sin helhet, varianter och andra egenheter i serien. Det finns också besvärande luckor, t ex inga kort i 500-serien, större delen av 600-serien och 700-serien samt hela 800-serien. Min hypotes är att det inte finns kort, ca 370 st, utgivna i dessa intervall. Högsta numret är 1084 med motiv från Borensberg. Finns det inget högre? Motiven i serien är hämtade från hela Sverige. Mitt eget högsta kort är nr 1012 Stockholm Carl XIII staty.

No. 1012. Stockholm. Carl XIII staty.

De äldsta vykorterna som vi fått vetenskap om från FWH&Co är daterade hösten 1901. Dessa kort har inga nummer utan synes ha varit en försöksserie. I åtminstone ett fall har bilden återanvänts i nummerserien. Det finns uppgifter om att kort med Göteborgsmotiv (379, 399, 405, 428 och 441) i nummerserien är daterade 1901. Jag har dock inte sett korten, men de bör finnas hos någon samlare av Göteborgsvykort. Min uppfattning är att vykortsserien med nummer startade mycket sent, kanske i december 1901. Serien blev populär under 1902. Om man utgår från de kort som pre-

senterats på Tradera så finns det flest kort i serien stämplade under 1902. Därefter blir de allt ovanligare och efter 1905 mycket sällsynta.

Kungssportsbron daterad 16 okt 1901.

Slottsgöden 1 nov 1901.

Arbetet med att identifiera serien har blivit rena deckararbetet där det har varit fråga om att följa upp mängder med olika tips om förlaget, fotografen, säljare, samlare etc. I arbetet med FWH-serien har följande aktiviteter ingått.

Om förlaget FWH&Co

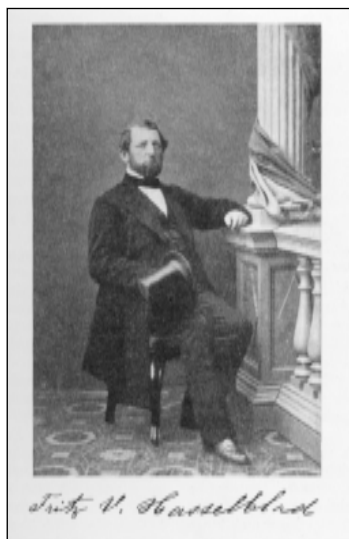
De första tipsen från Leif Lundin och Christian Mattisson pekade på att FWH&Co skulle kunna vara Firma Fritz Wiktor Hasselblad & Co, bildad 1841 i och med verksamheten förlagd till Göteborg.

Jag gjorde en systematisk genomgång av hemsidor/siter på Internet med information om "Hasselblad". Hemsidor med viktig information var bl a Stadsbyggnadskontoret (Göteborgs Kommun) med en aktuell utredning om Hasselblads kvarter i Göteborg, Hasselblads Göteborgskontors hemsida, Hasselblads Center, Hasselbladsstiftelsen och andra hemsidor om kameror och tidskrifter. En hemsida innehöll en dialog mellan användare av Hasselbladskameror. I dialogen omtalades bl a Hasselblads vykortproduktion.

Jag skickade mail till de ansvariga för de olika hemsidorna och efterlyste information om Hasselblads vykortproduktion. Jag fick ingen ytterligare

information av Hasselblads Center. Hasselbladsstiftelsen hänvisade till redaktör Sören Gunnarsson, tidskriften Forum.

Jag fick även tag på en hemsida GLIMTEN med släktforskning och som innehöll vissa uppgifter om Hasselblads släkt. Kontakterna med ansvarig Bertil Magnusson för hemsidan gav inget nytt om själva vykortproduktionen. Däremot finns här kunskap att hämta för den som vill veta mer om den tidiga släkten Hasselblad. Bertil meddelade bl a: "Fritz" hette egentligen Fredrik Wiktor Hasselblad. Han var född 1816-04-08 i Stöpsjön, Nordmark (S) och dog 1893-12-29 i Göteborg (O). Han grundade kortvarufirman F W Hasselblad 1841. Gifte sig 1843 med Susen Kjellberg, 1815-1900, som kom från en "fin" familj där fadern var grosshandlare. Firman fanns kvar 1948 när Bertil som 15-åring flyttade till Göteborg. Den låg på Östra Hamngatan mitt emot HT-centralen, eller om man så vill, i kvarteret bakom Paddanbåtarna. Ett hundratal meter därifrån låg Hasselblads fotografiska affär i en betydligt större och stiligare lokal. Fritz eller Fredrik Wiktor blev farfars far till Hasselbladskamerans skapare, Victor Hasselblad 1906-1978.

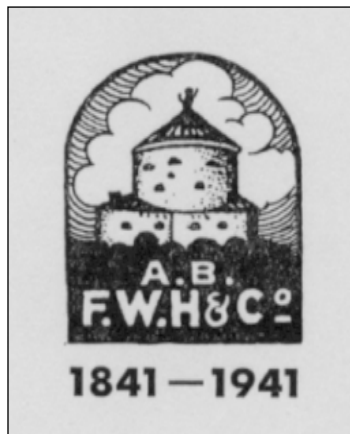
Fritz V Hasselblad 1816-1893.

Via Kungliga Bibliotekets hemsida fick jag veta att det fanns en jubileumsskrift om F. W. Hasselblad tryckt 1941. Medan jag funderade på att låna

Byggnaden FWH Östra Hamngatan.

hem skriften, fann jag helt oväntat en annan hemsida om företagslitteratur som skulle avyttras. Där framgick att nämnda jubileumsskrift var tillgänglig. Inom kort var jag ägare av skriften. I skriften finns ett avsnitt om Hasselblads vykortproduktion. Tyvärr finns inga bilder på vykortet. På skriftens framsida och i ett foljebrev finns dock firmans logo, dvs förkortningen "F.W.H.&Co" tillsammans med en bild av Skansen Lejonet (se bild nedan).

FWH logga.

Följande sägs om vykortproduktionen: "Vykortet fördes i handeln under 1890-talet. Firman hade en representant, sedermera chef för Hasselblads Fotografiska Aktiebolag, Nils Bouveng, som reste omkring över hela landet och tog bilder av kyrkor och andra framträdande byggnader samt vyer från större och mindre orter. Av dessa tillverkades i Tyskland vykort, som såldes i flera miljoner årligen. Även konstnären Ivar Arosenius bidrog till denna affär genom att för firman rita serier av fantasivykort." I skriften sägs också att Hasselblads i början av 1900-talet introducerade vykortsalbumet i Sverige.

sålde i flera millioner årligen. Även konstnären Ivar Arosenius bidrog till denna affär genom att för firman rita serier av fantasi-vykort.

I samband med bruket av vykort blev det även modernt med vykortsalbum, som likaledes blev en stor artikel. I samverkan med dåvarande firman Gustaf Melin i Göteborg upptogs tillverkning och försäljning av album för fotografier, vykort o. dyl. Den svenska albumindustrin har härifrån sitt ursprung.

F. W. Hasselblad & Co:s intresse för amatörfotografering och fotografiska artiklar väcktes genom Viktor Hasselblad. På sin bröllopsresa 1885 inköpte han en kamera,

Text om vykortproduktionen.

Jag skickade via e-mail en förfrågan om Hasselbladsuppgifter till Landsarkivet i Göteborg. Här finns en Hasselbladsakt som skapades av Karl Erik Hasselblad samtidigt som jubileumsskriften 1941 gjordes. Det är kanske inte så underligt när man får veta att landsarkivarien Gustaf Clemensson tog fram jubileumsskriften åt Hasselblads. Lars Holm vid Landsarkivet gav mig värdefull hjälp genom att gå igenom akten om Hasselblad. I detta arbete har jag också haft hjälp av vykortssamlaren Stig Nilsson, boende

i Göteborg (jag bor i Stockholm). I genomgången återfanns bl a ett manusblad, skrivet på Hasselblads brevpapper, till jubileumsskriften 1941. Manusbladet gav mer information om vykortsproduktionen än vad som ges i jubileumsskriften (se ovan). Följande sägs: "Aktiebolaget F W Hasselblad och Co var en av de första firmor som vid seklets början startade affär i stor skala med de nu så populära vykorten, Dessa bilder sändes över till Tyskland och vykortet, som alltså under denna tid voro importvara, såldes i flera millioner årligen... Dessa album voro dock i motsats till vykortet av svensk tillverkning ... Vi voro de första tillsammans med dåvarande firma Gustav Melin, som startade den svenska albumsindustrin med fotografialbum, vykortsalbum o.dyl.". Min hypotes är att detta blad skrevs av Karl Erik Hasselblad som var verksam vid firman redan i början av 1900-talet. Manusbladet ger alltså viktiga ledtrådar: att vykortsproduktionen startade i början av seklet, att vykortet importerades (därav att det står Imp FWH&Co på korten).

I Landsarkivets akt fanns vidare tidningar från 1918-talet med annonser från Hasselblad och där logon FWH&Co anges. Genomgången av landsarkivets material är inte avslutad. Fortfarande finns möjligheten att ytterligare fakta som rör vykortsproduktionen kan komma fram.

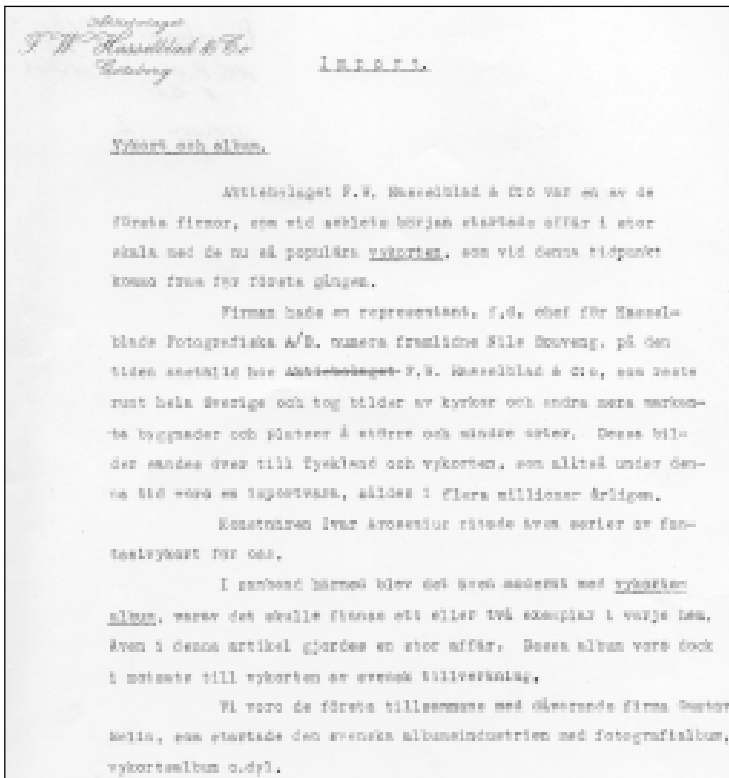

Reklam i Berlingske Tidene.

Tipset (ovan) från Hasselbladstiftelsen om redaktör Sören Gunnarsson, tidskriften FORUM, var mycket givande. Sören arbetar bl a med en bok om Victor Hasselblad och har därvid tagit reda på en hel del om FW Hasselblads verksamhet. Via Sören fick jag veta att FWH&Co avvecklades 1957 och personalen övertog verksamheten under namnet Hasselbolaget. Det finns enligt Sören inga kända originalhandlingar som nämner vykortsproduktionen. Han har dock hört talas om den i intervjuer med tidigare Hasselbladsanställda. Sören visste också att de båda Hasselblad-företagen F.W.H. & Co respektive G & H (Georg och Hugo) hade nära kontakter. FWH var ett grossistbolag och kunde enligt tidens regler inte sälja direkt till konsumenter. G&H hade en krimskramsbutik men övertalades av Hasselblad att sälja fotografiska artiklar. De konkurrerade alltså inte utan samarbetade. (min kommentar: detta visas också av att vykort med motiv i FWH&Co-serien, t.ex No 419, har förlagsuppgiften Imp G.&H.H.).

Annons maj 1891.

Manusblad om vykortsproduktionen.

G. & H.H. No. 419. Grand Hotel. Göteborg.

Uppgiften att FWH&Co avvecklades år 1957 och att personalen startade Hasselbolaget fick mig att vända mig till Patent- och registreringsverket. PRV hänvisade mig till Riksarkivet. Efter ett flertal kontakter med dessa myndigheter fick jag veta vad som hände med firman Hasselbolaget. Bolagets verksamhet omfattade till en början i att försälja textilvaror till detaljhandeln med leverans från dels lager, dels från fabrikant direkt till detaljist. Mot slutet av 1990-talet var verksamheten att sälja eget designat textilprogram på den svenska och norska marknaden. Bolaget hade en negativ trend och försökte med olika åtgärder vända denna trend. År 2001 upphörde slutligen firman.

Om fotografen och originalen till bilderna

Via redaktören vid FORUM Sören Gunnarsson fick jag veta lite mer om fotografen bakom FWH-serien Nils Bouveng. Denne var enligt uppgift från Sören G utbildad till fotograf i USA. Han anställdes av Hasselblad kring 1900. Kring 1908 blev han chef för Hasselblads Fotografiska AB. Enligt jubileumsskriften för fotografen runt i hela landet och fotograferade kulturplatser, intressanta byggnader m.m. Det skulle vara intressant att veta mer om detta arbete. Det måste ha tagit lång tid att ta sig runt till alla intressanta platser, med en stor kamera, glasplåtar och allt annat som fotografer på den tiden släpade med sig.

Jag försökte få tag på fler uppgifter om Nils Bouveng. Både Arkivnämnden i Göteborg och Landsarkivet i Göteborg hänvisade till Göteborgs Stads museum som har en stor samling foton och vykort. Arkivnämnden tipsade särskilt om LarsOlof Löf, som har ett specialintresse som rör fotografer kring 1900-talet i Göteborg. Jag tog kontakt med honom.

Den kontakt visade sig bli en riktig fullträff. LarsOlof berättade att en före detta anställd vid Hasselblad som i samband med ett röjningsarbete i Hasselbladslokalerna återfann en låda med gamla glasnegativplåtar. Denna låda överlämnade han till LarsOlof. Denne la då märke till att flera glasnegativ såg ut som vykortsmotiv. Därefter har lådan med glasnegativen, ett par hundra sådana, förvarats på museet.

Jag fick ett antal papperskopior av dessa plåtar och genom att jämföra dem med bilderna av FWH-korten på Stenborgs webbsida kunde jag konstatera att några glasplåtarna hade exakt samma motiv. Enligt min uppfattning har vi därmed fått tag på några av originalglasplåtarna till FWH-serien. Det var en härlig känsla och mycket roligt att berätta detta för LarsOlof. Jag fick därefter kopior på alla glasplåtarna och har funnit flera originalglasplåtar.

Glasplåt No 424 FWH&Co Allmänna och Sahlgrenska Sjukhuset.

Sprucken glasplåt Packhusplatsen.

Vykortet Packhusplatsen. Göteborg.

Fortfarande finns det dock inga uppgifter som binder fotografen Nils Bouveng till dessa plåtar. I vissa fall finns en signatur på plåtarna som liknar ett N som övergår i ett b. Kan detta vara Bouvengs signatur? Det finns också plåtar med en annan signatur, snarare i form av ett W. Kan det vara så att det fanns fler fotografer hos Hasselblads i början sekelskiftet? Jubileumsskriften nämner enbart Nils Bouveng, men frågan är om han faktiskt var ensam fotograf?

Lite senare besökte jag Ragnhild och Ragnar Berfenstam, Uppsala, för att se på Ragnhilds FWH-kort från Bohuslän. Ragnar tipsade mig om boken Göteborg under 300 år. I den finns bilder från början av 1900-talet. Här anges också tydliga motivtexter och i vissa fall tidsangivelser. I boken återfinns även vissa av motiven i FWH-serien och även vissa av motiven på nämnda glasplåtar. Det finns ett samband mellan FWH Hasselblad och boken Göteborg under 300 år. Här finns mer att utforska, något som Göteborgs Stadsmuseum uttryckt stort intresse för. Det är också möjligt att det i museets material finns mer uppgifter om boken och dess källmaterial.

Om tryckningen av korten

I jubileumsskriften 1941 framgår att vykortet importerades. Detta syns ju också på korten i de fall förlagsuppgifter framgår. Det anges "Imp". Tryckningen av korten utfördes i Tyskland, vilket således måste anges på korten.

Om motiven i vykortsserien

Efterlysningen startade med att jag enbart kände till FWH-korten med motiv från Gotland (nr 117 - 146). Allt eftersom tipsen strömmade in framkom att serien faktiskt täckte stora delar av Sverige. Detta var ett starkt indicium på vad som sägs i jubileumsskriften att fotografen för land och rike runt och tog kort på orter och byggnader m.m.

Detta ledde till att jag systematisk började gå igenom olika webbsidor med vykort, bl a olika auktionssiter, t ex Tradera, vykortssamlare och vykortsförsäljare. Här har det gällt att ha fantasi i sökningen för att komma åt FWH-korten. Det visar sig att det finns ingen standard för hur vykort ska presente-

ras på vykortssiter. Det gäller uppgifter om förlag, bildtext, adressida m m. De största problemen har varit att vykort ibland återges med för dålig bildkvalitet, vilket gör det svårt att identifiera text motivtext etc. Webbssidor med små bilder av vykort är mycket svåra att studera utan att behöva få fram den stora bilden. Regelmässigt visas ej heller adressidan, något som gör det svårt för variantsamlare att bedöma kort. Enligt min uppfattning behöver kvaliteten på vykortsbilderna som läggs ut på webbsidor förbättras i kvalitet. Någon bör ta fram en standard för detta.

Den systematiska sökningen efter FWH-kort på webbsidor har gett ett mycket gott resultat. Lasse Stenborg har också hjälpt till med detta. Jag kan också notera att allt eftersom man uppmärksammar efterlysningen av FWH-serien har man också lagt ut sådana kort med bättre beskrivningar.

Jag och Lasse har haft många kontakter med samlare som hört av sig via e-mail och bifogat inscannade bilder eller tipsat om webbsidor där FWH-kort finns. I många fall har samma samlare återkommit med nya tips och/eller scannade bilder. Jag får en känsla av att många bedriver ett detektivarbete där ute.

Via en serie av tips fick jag så småningom veta att NOVA under 1997 hade en auktion där ett större parti FWH&Co-kort såldes. Auktions-etiken gör att auktionsförrättaren inte avslöjar vem som är säljare respektive köpare. Jag formulerade ett brev till säljaren och köparna. Detta brev förmedlades sedan via Göran Heitz, NOVA, till säljaren och köparna utan att jag fick veta deras namn och adress. Under följande veckor tog köpare och säljare kontakt med mig. I vissa fall fick jag åka hem till köpare för att tillsammans med dem gå igenom deras FWH-kort samt låna vykortet för att kunna scanna bilder till förteckningen på Stenborgs webbsida. Jag har inte hunnit med alla kontakter med köparna så det finns ett arbete kvar att utföra. Denna insats gav kunskap om många nummer i serien.

Jag tog också kontakt med Kungliga biblioteket såväl Bildenheten som Pliktleveransheten. Tyvärr fanns inga spår av pliktleveranser av FWH-

korten bland KB:s förteckningar. FWH-korten är importerade kort och faller därför ej under lagen om pliktleveranser. Det är dock inte ovanligt att leveranser av importerade vykort kommer till KB. Jag vet genom tidigare besök på KB att det finns FWH-kort insorterade i KB:s vykortssamlingar. Detta gäller åtminstone för Visbykortet som jag har gått igenom. Här finns såväl stämplade som ostämplade FWH-kort. De ostämplade korten antyder att sådana blivit insända i särskild ordning. Det finns således ett stort arbete kvar med att gå igenom KB:s vykortssamling i jakten på FWH-serien. KB:s samling innehåller minst 500 000 kort, så det lär ta en hel del tid! KB har uttryckt stort intresse för vårt arbete med att återskapa den bild- och kulturskatt som FWH-serien utgör. Enligt min och Lasses uppfattning är det lämpligt att KB så småningom får en kopia av databasen.

Slutord

Jag har ovan försökt redovisa en del av det arbete som min efterlysning ledde till. Det har varit många, omfattande och mycket stimulerande kontakter via e-mail, telefon och brev. Jag har insett att det som började som en undran om en serie istället blivit ett arbete med att återskapa en fin kultur- och bildskatt som visar hur vissa delar av Sverige såg ut i början av 1900-talet, förmodligen genom en enda fotografs ögon. En viktig förutsättning för arbetet har varit uppdelningen och samarbetet mellan mig och Lasse Stenborg. Jag har kunnat fokusera mig på "utredningsarbete" medan Lasse kunnat ägna kraft åt att successivt föra in FWH-uppgifter på webbsidan www.gamlavykort.nu. Detta har gjort att arbetet hela tiden kunnat presenteras utåt och därmed kunnat väcka uppmärksamhet vilket i sin tur lett till fler tips och mer utredningsarbete. Jag är övertygad om att Internet kommer att få en mycket stor betydelse för vykortssamlare att tillsammans bygga gemensamma databaser över olika vykortsserier.

Det finns mycket kvar att göra med alla de ledtrådar som kommer fram om serien, förlaget och fotografen. Uppenbarligen finns historien om FWH&Co kvar, men kunskapsbitarna är spridda och ibland svåra att komma åt. Men detta är själva kicken

för mig i arbetet med serien, att få tips som leder fram till det oväntade, text att finna glasplåtarna eller NOVAs auktion 1997. Målet är självklart att identifiera alla kort i serien och kunna visa bilder på dessa kort. Jag tror att det är fullt möjligt.

I en kommande artikel ska jag beskriva själva serien närmare. Min förhoppning är att ni som läser denna artikel och vet att ni har FWH&Co-kort eller känner till någon som har sådana kort hör av er till mig. Jag får passa på att varmt tacka alla som hjälp till med att få fram så mycket information om serien. Ett särskilt tack riktas till Lasse Stenborg som skapade en plats för serien på www.gamlavykort.nu och därmed lyckades med att på pedagogiskt bra sätt visa hur serien successivt växer fram.

Bengt E W Andersson

Bengt@gamlavykort.nu
Rumbastigen 17
196 38 Kungsängen
tfn 08-581 751 43

P.S Jag samlar egentligen på vykort med motiv av ringmuren i Visby. **D.S**